

PAPANÉK Gábor

INNOVÁCIÓ A MAGYAR RÉGIÓKBAN

A szerző cikkében a tudományos technológiai fejlődést megalapozó innovációs folyamatok egyes hazai regionális jellemzőit, lehetőségeit, gondjait kívánja feltárni és olvasóinknak bemutatni.

Magyarországon a történelem során nagy eltérések alakultak ki az egyes régiók gazdasági fejlettségében, s az elmúlt évtizedben e különbségek még növekedtek is. Napjainkra az ország gazdaságilag eltérő fejlettségű részekre szakadt. Az elemzés célja e folyamat kulcsfontosságú elemének, a régiókban kialakult innovációs gyakorlatnak a vizsgálata. Arra kívánok rámutatni, hogy a regionális differenciálódás megfordítására – a kiegyenlítődés megindítására – elsősorban a régiók saját „tudásbázisának” jelenleginél szélesebb körű felhasználása, a helyi adottságok intenzívebb hasznosítása teremthet lehetőségeket.

A vizsgálatok keretében a következő meghatározásokat alkalmazom:

- *Kutatás és kísérleti fejlesztés (K+F)* „az a rendszeresen végzett alkotó munka, amelynek célja az ismeretanyag bővítése, beleértve az emberről, a kultúráról és a társadalomról alkotott ismereteket, valamint ennek az ismeretanyagnak a felhasználását új alkalmazások kidolgozására. A K+F háromféle tevékenységet ölel fel: az alapkutatást, az alkalmazott kutatást és a kísérleti fejlesztést” (OECD, 1993/a, 29. oldal).
- „Az *innováció* egy ötlet átalakulása vagy a piacon bevezetett új, illetve korszerűsített terméké, vagy az iparban és kereskedelemben felhasznált új, illetve továbbfejlesztett műveletté, vagy valamely társadalmi szolgáltatás újfajta megközelítése” (OECD, 1993/a, 19. oldal). „A K+F csupán az innovációs tevékenységek egyike” (OECD, 1993/b 19. oldal), „az innováció K+F-en túlmenő tevékenységeinek – a teljesség igénye nélküli – listája a következő: tervezés,

felszerszámozás és engineering, a gyártás megindítása, az új termékek marketingje, a termelésben még nem alkalmazott technológia megvásárlása, a „tárgyasult technológia” (gépek és berendezések) megszerzése” (OECD, 1993/b, 29–30. oldal).

- A *tudás* az innovációs folyamat megvalósításához szükséges információk összessége, „a termelékenységszükségjavulás és a gazdasági növekedés fő forrása”. (OECD, 1996. 3. oldal).
- A *tudásáramlás* az innováció megvalósításához szükséges információkat – bármely kommunikációs csatornán – a létrehozóktól az alkalmazókhöz továbbító folyamat (OECD, 1996. 7. oldal).
- *Régiók* a 35/1998 országgyűlési határozatban kijelölt, az EU „területi egységek európai besorolása” szerinti NUTS II. szintű térségek.

Az elemzéseket elsősorban a GKI Rt. 2000 és 2001 évi hagyományos félévenkénti felmérései keretében gyűjtött adatokra építem. E – postai – felvételeinkben a több mint 20 főt foglalkoztató jogi személyiségű vállalkozások KSH regiszteréből véletlenszerűen (de a foglalkoztatott létszám csoportjai szerinti rétegzéssel) a megkérdezettek 8000 cégére kiterjesztett „mintája” került kiválasztásra. A minták szerkezete az ellenőrző vizsgálat szerint jól reprezentálja az alapsokaságot. A határidőre visszakapott mintegy 700–800 válasz fontosabb (regionális, ágazati, cégméret és tulajdonítípus szerinti) megoszlásai szintén megfelelőeknek minősíthetők.*

* A felmérés módszereiről lásd pl.: (Ahogy...), Papanék–Petz–Vértes.

A régió gazdasági helyzetének, perspektíváinak vállalati megítélése

A magyar gazdaságban a központi régió társadalmi-gazdasági túlsúlya régóta gond. Az elmúlt évtizedben egyre nyugtalanítóbbá váltak a nyugati, illetve keleti országrészek fejlettségi különbségei, az ország „kettészakadásának” a veszélye.

Ugyanakkor igencsak figyelemreméltó, hogy a GKI Rt.

formációhiány – mindenekelőtt a viszonylag kevés versenytapasztalat – magyarázza a kapott értékeléseket. A megkérdezettek harmada-fele nem tudott választ adni például arra a kérdésre, hogy költségeik színvonala alacsonyabb vagy magasabb-e az EU-ban szokásosnál, s az információhiány a problémás régiókban az átlagosnál is szélesebb körben jelentkezett.

A felmérések szerint a vállalatok jelenleg valamennyi régiókban hasonlóan (mértéktartó, bár a múlt őszinél kis-

Régióink gazdaságának néhány jellemzője

Jellemzők*	Nyugat-	Közép-	Dél-	Közép-	Észak-	Észak-	Dél-	Együtt
	Dunántúl			Magyarország		Alföld		
Népesség, 1000 fő	984	1107	975	2884	1269	1522	1342	10 043
Munkanélküliségi ráta, %	4,4	6,0	8,2	5,2	11,5	10,1	5,7	7,0
Egy lakosra jutó külföldi tőke, E Ft	226	144	76	544	133	68	82	237
Egy főre jutó GDP, E Ft	1102	978	770	1474	678	675	761	997
Ipari GDP súlya, %	42	45	27	20	36	27	26	28
K+F (számított) létszáma, fő	823	880	795	13 009	760	2135	1913	20 315

* A népesség számok 2000. I.1.-ére, a munkanélküliségi adatok 1999-re, a további mutatók 1998-ra vonatkoznak.

Forrás: A magyar régiók zsebkönyve 1999. KSH. 2000, valamint Magyar Statisztikai Évkönyv 1999. KSH 2000.

felméréseknek a vállalati teljesítmények regionális különbségeivel kapcsolatos eredményei a statisztikáknál kisebbeknek mutatják a területi eltéréseket.

A táblázat szerint valamennyi régióban a válaszadók viszonylag széles körében van jó véleménye cége termé-

sé enyhébb optimizmussal) ítélik meg *perspektíváikat* is.

Az adatok szerint a válaszadók minden régióban azzal számolnak, hogy a piaci lehetőségeik gyors ütemben (az exportban a korábbiaknál lassabban, belföldön azonban az eddigiéknél gyorsabban) bővíthetnek. Az értékesítés

Adott nézőpontból saját cégét már ma is az EU piacon versenyképesnek ítéelő válaszolók részaránya (%)

Nézőpont	Nyugat-	Közép-	Dél-	Közép-	Észak-	Észak-	Dél-	Orsz. átl.
	Dunántúl			Magyarország		Alföld		
Termék színvonala	46	42	47	50	42	42	36	44
Értékesítési árak	55	57	44	56	45	46	49	51
Értékesítési hálózat	18	24	22	18	18	13	15	18
Marketing színvonala	14	11	8	8	13	11	10	11

Forrás: GKI Rt. 2000 őszi felmérése

keinek/szolgáltatásainak, valamint értékesítési árainak nemzetközi versenyképességéről (illetve lesújtó értékítélete marketingmunkájuk színvonaláról). Sőt, sajátos módon olykor éppen a legfejlettebb – központi – régió cégei adták a leginkább kritikus értékelést termékeik/szolgáltatásaik versenyképességéről. Egyes súlyos gazdasági nehézségekkel küzdő régiókban viszont meglehetősen optimista helyzetképet kaptunk. Sajnos valószínű azonban, hogy a lemaradó régiók egyes cégeinél elsősorban az in-

volumene így 2001-ben is viszonylag dinamikus, csekély regionális eltérésekkel átlagosan 4–5%-kal (bár az agrárszférában talán csak 1%-kal, de az iparban 7, s a szolgáltatásokban is 4% körül) növekedhet. Mindenütt a külföldi tulajdonú vállalatok a leginkább derülátóak. A foglalkoztatottság ugyancsak minden régióban (s a mezőgazdaság kivételével minden ágban) bővíthet. Az inflációs várakozások átlagosan (és nagyobb területi szóráddal) 10% körüliek ugyan, de minden régióban

Régióink gazdaságának néhány jellemzője

	Nyugat-	Közép-	Dél-	Közép-	Észak-	Észak-	Dél-	Orsz. átl.
	Dunántúl			Magyarország		Alföld		
Árbevétel*/növekedése, %	113	109	108	110	112	115	113	111
Belf. értékesítési árak*/növekedése, %	108	108	106	107	109	109	108	107
Beruházások*/növekedése, %	111	122	107	106	139	121	116	115
Bruttó átlagkereset*/növekedése, %	112	111	110	110	111	115	112	111
Foglalkoztatott létszám**/változása %	-3	5	-7	7	-3	7	-1	2
2000-ben nyereségesen gazdálkodók részaránya, %	81	83	79	81	62	80	76	78

* / 2000 = 100%, a válaszok súlyozott átlagai

** / A létszámnövelést, illetve –csökkentést előirányzók százalékának különbsége (az „egyenleg”)

Forrás: GKI Rt. 2001 tavaszi felmérése

így is módot látnak némi profit realizálására és a reálkeresetek 2–3%-os emelésére. Számos cég kivételének némi növekedését várja ugyan, de a válaszok nem utalnak az import „elszaladásának” a veszélyére. Mindez – különösen ha figyelembe vesszük, hogy az elmúlt években a válaszadók mindig alábecsülték a lehetőségeket – mind a magyar gazdaságban, mind a vizsgált térségekben viszonylag kiegyensúlyozott, továbbra is a világgazdaságénál gyorsabb fejlődést ígér, s (a válaszadók eltérő szintű optimizmusának figyelembevételével is) *reményt támaszt a regionális különbségek eddigi gyors növekedésének lelassulására.*

Az innovációs erőfeszítések gyakorisága és eszköztára

A régiók fejlettségi különbségeit a valóságosaknál kisebbeknek mutató fenti vállalati vélemények ismeretében talán nem is meglepő, hogy a GKI Rt. felmérések az elmúlt években megvalósult innovációk gyakoriságai terén sem mindenkor igazolták vissza a várt regionális különbségek létét. Az adatokban világosan tükröződik ugyan a központi régió intenzívebb fejlődése, de a gazda-

sági nehézségekkel küzdő Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország és Dél-Alföld lemaradására – s a lemaradás felszámolását célzó, az átlagosnál intenzívebb erőfeszítésekre – alig utal valami jel.

Akár megnyugtatónak is nevezhetnénk, hogy nincsenek regionális különbségek az elmúlt években megvalósult vállalati innovációkra vonatkozó adatközlések terén.

Semmiképp nem értékelhetjük azonban pozitívan, hogy a kapott információk szerint a vállalati innovációs törekvések eszköztára ugyancsak viszonylag egységes. Az intenzív műszaki fejlesztési törekvések az ország minden régiójában ritkábbak, mint nemzetközi versenytársainknál (s éppen már a viszonylag fejlettebb központi régióban erősebbek valamivel, mint a másutt működő cégeknél). A legtöbb térségben a cégek elsősorban a marketing erőfeszítésektől várják versenypozícióik erősödését, mindenütt számos cég tulajdonít továbbá kiemelkedő fontosságot a humán tényezőknek is. A cégek összességében foglalkoztatottaik létszámának szerény emelésére törekszenek, e céljukat azonban az eltérő foglalkoztatási helyzet ellenére mindenütt a szakképzettek számának erőteljes növelésével, illetve a szakképzetlenek radikális csökkentésével tervezik megvalósítani.

Az elmúlt három évben innovációkat megvalósított cégek részaránya, %

Innováció típusa	Nyugat-	Közép-	Dél-	Közép-	Észak-	Észak-	Dél-	Orsz. átl.
	Dunántúl		Magyarország			Alföld		
Országosan új termék	32	32	37	47	30	26	25	35
A cégnél új termék	68	65	59	71	54	54	58	63
Új technológia	57	48	53	46	55	51	47	50
Know-how, licenc vásárlása	7	13	7	13	12	9	8	10

Forrás: A GKI Rt. 2000 tavaszi felmérése

Az adott innovációs „eszköz” alkalmazásától a közeljövőben jelentős versenyképesség-javulást váró cégek %-a

Innovációs eszköz	Nyugat-	Közép-	Dél-	Közép-	Észak-	Észak-	Dél-	Orsz. átl.
	Dunántúl		Magyarország			Alföld		
Saját K+F	16	14	16	35	20	15	21	22
Szabadalom stb. vásárlás	7	11	4	6	5	3	3	6
Ingyenes technológia	11	8	6	6	14	13	8	9
Nagyobb beruházás	31	44	35	34	38	38	40	37
Piackutatás	51	41	45	52	42	48	51	48
Erőteljes reklám	21	31	36	30	33	33	29	30
Szakképzettség növelés	36	38	37	53	37	42	44	43
Ösztönzési rendszerfejlesztés	45	47	34	51	33	48	50	45

Forrás: GKI Rt. 2001 tavaszi felmérése

A korszerűsítési erőfeszítések során jelentősebb információs segítséget váró cégek részaránya (%)

A segítséget adó intézmény típusa	Nyugat-	Közép-	Dél-	Közép-	Észak-	Észak-	Dél-	Orsz. átl.
	Dunántúl		Magyarország			Alföld		
Egyetem, főiskola								
– a régióban	8	8	12	17	14	7	7	11
– másutt	6	15	14	9	6	6	10	10
Hazai dokumentációs, információs tanácsadó cég	23	17	20	20	18	19	21	20
Hazai K+F intézmény	6	8	14	14	11	14	8	11
Találmányi hivatal	–	6	2	6	7	2	1	4
Másik hazai cég	24	36	19	21	23	23	37	26
Külföldi anyavállalat	13	18	11	24	20	5	6	15
Más külföldi szervezet	9	10	13	14	–	9	5	9

Forrás: GKI Rt. 2001 tavaszi felmérése

Végül adataink nem mutatnak igazán jelentős regionális különbségekre a „tudásáramlás” – az innovációs információkhoz való hozzájutás – terén sem.

A táblázat adataiból világosan kirajzolódik ugyan, hogy a tudástranszfer terén a külföldi tőke a központi (és – a válaszok szerint – az északmagyarországi) régiókban nagyobb szerepet vállal, mint másutt. Eltér az előzetesen feltételezettől a régiókban működő felsőoktatási és K+F intézmények innovációs szerepvállalása is (általános vélekedés ugyanis, hogy ezek nem csak a központi régióban, hanem a Dél-Alföldön is jelentősebb hatásúak, mint az ország más térségeiben). Valójában azonban e tárgykörben is inkább a közvetítő intézmények korlátozott hatásaira vonatkozó információink hasonlósága, mint a régiók sarkos különbségei a jellemzőek.

A fejlődés akadályai

A kapott válaszok szerint nincsenek igazán markáns regionális különbségek a vállalati fejlődést (pontosabban: növekedést) korlátozó tényezőkre vonatkozó vélemények közt sem.

A piaci lehetőségek előzőekben jelzett javulása ellenére a válaszolók – különösen a nagy cégek – minden régióban a *belföldi kereslet korláta*it minősítik *leggyakrabban* a teljesítményük növelését gátló fő tényezőnek. A versenyt a régiók cégeinek 25–40%-a ítéli kifejezetten élesnek (a mezőgazdaságban csak szűkebb körben észlelik, az építőiparban és a kereskedelemben viszont, ahol a cégek felénél is erőteljesen befolyásolja az értékesítés lehetőségeit érdemben élénkebbnek látják, mint másutt). Át-

**A termelés (szolgáltatás) bővítés legfontosabb korlátjának
az adott tényezőket minősítő cégek %-a**

Tényezők	Nyugat-	Közép-	Dél-	Közép-	Észak-	Észak-	Dél-	Orsz. átl.
	Dunántúl			Magyarország		Alföld		
Szűk belföldi kereslet	54	47	62	59	68	63	59	59
Szakképzett munkaerő hiánya	20	8	7	13	8	10	22	13
Tőkehiány	36	46	31	36	46	31	34	37
Vevők fizetési késedelmei	30	32	30	32	35	30	23	30
Az állam kiszámíthatatlan magatartása	37	16	34	30	37	40	34	32

Forrás: GKI Rt. 2001 tavaszi felmérése

lagosan a válaszadók csaknem egyharmada – és a kicsik, illetve a külföldi többségük ennél is nagyobb része – jelzi továbbá a tisztességtelen versenynek teljesítmény- visszafogó hatását is. A likviditási helyzetről kapott kép különösen kedvezőtlen. Az elmúlt hónapokban országosan a cégek 13%-ának (de a Dél-Dunántúlon 20%-ának) voltak súlyos, további mintegy 50 (!) százaléknak néhány napos fizetési nehézségei (a mezőgazdaságban azonban ugyanezen arányok csaknem 30+40%), s a fizetőképesség alakulása a nemzetközi gyakorlattól élesen eltérő módon a cégek több mint negyedénél elsősorban a kintlévőségek változásától, az üzleti partnerek késedelmes (vagy nem) fizetéséből fakadó gondok aktuális súlyától (a Dél-Dunántúlon azonban sokhelyütt a kedvezőtlen jövedelmezőségtől) függött. Ugyancsak általános gond, hogy a cégek egyharmadánál az állami magatartás kiszámíthatatlansága is a fejlődés fontos akadálya. E baj különösen súlyos a mezőgazdaságban, ahol a válaszadók széles körben a tulajdonviszonyok rendezésének a halogatása miatt is károsodnak. A gazdálkodók azonban – a gazdasági bűnözés elleni törvények meghozatala, illetve érvényesítése mellett – a társadalombiztosítási és adóterhek előírányzott mérséklésének megvalósítását is elvárják a gazdaságpolitikától.

Úgy vélem ugyanakkor, hogy a fejlődés gondjainak fenti listája a bemutatott elemzés tapasztalatai alapján fontos kiegészítésre szorul. Nem okvetlen megnyugtatóak ugyanis a regionális fejlesztési törekvések hasonlóságáról mondottak. Hiszen vizsgálatunk alapján valójá-

ban arra kell következtetnünk, hogy a *hazai területfejlesztési koncepciók még nem mindenütt illeszkednek kellően régióink igencsak eltérő adottságaihoz*. Bár a helyi sajátosságokra épített fejlesztési erőfeszítések nélkül nehéz helyzetű régióink nem számíthatnak (gyors) felzárkózásra, s a magyar gazdaság egészének stabilitása is veszélybe kerülhet, kis térségeink sajátos (a jelenlegi túlzott különbségek mérséklését is ígérő) fejlődési lehetőségeinek a feltárása sokak számára még a vonatkozó kutatások előtt álló feladat. ■

Irodalom

1. EC, DGXVI: Regional Innovation Strategy Pilot Project. Brussels, 1998
2. Enyedi, Gy.: Regionális folyamatok Magyarországon. Bp. 1996
3. Horváth, Gy. – Illés I.: Regionális fejlődés és politika. Európai Tükör Műhelytanulmányok No.16. 1999
4. Országos Területfejlesztési Koncepció. Magyar Köztársaság Kormánya, 1997
5. Papanek, G. – Petz, R. – Vértes, A.: Harmonized Enterprise Surveys in Hungary. Hungarian Statistical Review. Special English Issue, 1997
6. Rechnitzer, J. (ed): Az innováció alapú gazdaságfejlesztés modellje a Közép-Dunántúlon. Nyugat-Magyarországi Tudományos Intézet, 2000
7. Tudomány és technológiapolitika 2000. Oktatási Minisztérium, 2000